

تغییرات جمعیتی و تأثیر آن بر بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

فرهاد خانه‌کشی^۱

دکتر رضا جلالی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۳/۱۲

چکیده

تغییرات جمعیتی، برآیند تغییر و دگرگونی عوامل شکل‌دهنده آن است؛ عواملی که با عنوان فرایندهای سه‌گانه باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت شناخته می‌شوند و عوامل زمینه‌ای اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی از طریق تأثیرگذاری بر این امور سه‌گانه، زمینه‌ساز چالش‌هایی می‌شوند که امنیت ملی کشور را تهدید می‌کند. با این فرض، این مقاله در مقام پاسخ به این مسئله اساسی است که تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران چگونه بوده و چه تأثیری بر بعد سیاسی امنیت ملی کشور دارد؟ هدف از این پژوهش شناخت مهم‌ترین چالش‌های سیاسی ناشی از تغییرات جمعیتی در کشور است. نوع پژوهش کاربردی، اطلاعات این پژوهش از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. روش اجرای این پژوهش توصیفی و تحلیل جمعیتی و اسنادی با رویکرد آمیخته (کمی و کیفی) است. جامعه آماری مطالعه پژوهش، جمعیت ایران به‌خصوص جمعیت زنان ۴۹-۱۵ سال در کشور است. برای تعیین حجم نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند به تعداد ۳۰ نفر از کارشناسان حوزه امنیت استفاده شد. روایی پرسش‌نامه پژوهش با اعمال نظرات اصلاحی صاحب‌نظران به‌دست آمد و پایایی آن برابر فرمول آلفای کرونباخ^۳ ۸۵ درصد است. یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه با روش آماری، آمارهای توصیفی آزمون میانگین و آزمون نسبت، تجزیه و تحلیل گردید. نتایج نشان می‌دهد که بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل با ۹۶.۹ درصد، بحران سالمندی جمعیت و کاهش جمعیت جوان با ۹۶.۶ درصد با میزان اثربخشی در حد خیلی زیاد به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌های جمعیتی، امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کند.

واژگان کلیدی: تغییرات جمعیتی، امنیت ملی، گذار باروری، امنیت سیاسی

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، نویسنده مسئول (farhad.kh1970@gmail.com)

۲. استادیار دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، (Dr_rezajalali@yahoo.com)

3. Alpha Cronbach's

مقدمه

تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران، ناشی از عوامل مهم جمعیت‌شناسی همچون سطح باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت است؛ اما زمینه‌ساز تغییرات این عوامل زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اجتماعی-سیاسی است که همگی ازجمله عواملی هستند که در تغییرات باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت اثرات پایدار دارند. تجزیه و تحلیل‌های جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد که کشور ایران از دهه ۱۳۷۰ بعد از انقلاب، پس از تجربه کاهش باروری، وارد مرحله جدیدی در تغییرات جمعیتی شده است.

مشخصه اصلی این دوره جدید تحولات جمعیتی نه تنها افزایش رشد سالانه جمعیت نیست، بلکه کاهش مداوم و مستمر باروری کمتر از حد جانشینی است که این موضوع به منفی شدن رشد سالانه جمعیت در آینده و بروز مسائل مهم و نوظهور جمعیتی منجر خواهد شد. اغلب اندیشمندان اجتماعی با خطرناک خواندن وضعیت کنونی و پدیده‌های موجود جمعیتی، خواستار بازنگری جدی در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و فرهنگ عمومی با هدف مهار روند کاهش جمعیت و نرخ باروری هستند. از آنجایی که جمعیت فعال هر کشور عاملی تعیین‌کننده در معادلات قدرت محسوب می‌شود و تغییر در عامل جمعیت به عنوان جزئی اساسی در شکل‌گیری قدرت سیاسی، می‌تواند یکی از راهکارها در صیانت از قدرت و اقتدار ملی به‌ویژه امنیت سیاسی و تمامیت ارضی باشد، همچنین کاهش جمعیت در آینده می‌تواند کشور را در رقابت با قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی دچار مشکلات سیاسی و امنیتی کند. از همین رو، اهمیت و ضرورت بررسی این موضوع در این است که برای حفظ تعادل پویایی ساختار کلی جمعیت ضروری است به‌طور مداوم تغییرات جمعیت مطالعه و دورنمای جمعیت ترسیم شود و چالش‌های پیش‌رو مورد واکاوی قرار گیرد.

قلمرو این پژوهش از نظر مکانی جغرافیای جمهوری اسلامی ایران و از نظر تاریخی از دهه ۱۳۷۰ بعد از انقلاب اسلامی ایران را شامل می‌شود. هدف این پژوهش از یک‌سو، تحلیل تغییرات جمعیتی و از سوی دیگر شناسایی مهم‌ترین چالش‌های سیاسی ناشی از تحولات جمعیتی در کشور است. این پژوهش، با تمرکز بر این موضوع محوری و اهداف آن، درصدد پاسخ به این سؤال اساسی است که تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران از دهه ۱۳۷۰ چگونه بوده و چه تأثیری بر بعد سیاسی امنیت ملی کشور دارد؟ این پژوهش از لحاظ ماهیت کاربردی و برای دست یافتن به هدف خود به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. اطلاعات و داده‌های این پژوهش به دو روش میدانی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

بیان مسئله

تغییرات جمعیتی، برآیند تغییر و دگرگونی عوامل شکل‌دهنده آن است؛ عواملی که با عنوان فرایندهای سه‌گانه باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت شناخته می‌شوند و درعین‌حال با عوامل ناپیدای دیگری که همان کمیت، ساخت و ویژگی‌های جمعیتی‌اند، شکل نهایی می‌یابند. ازاین‌رو تحولات جمعیتی، از رهگذر دگرگونی‌هایی حاصل می‌آید که خود متأثر از عوامل بیرونی دیگری هستند. عوامل زمینه‌ای اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی از طریق تأثیرگذاری بر این امور سه‌گانه بر تحولات جمعیتی تأثیر می‌گذارند (میرزایی، ۱۳۸۷: ۵۰). تغییرات باروری به‌عنوان یکی از فرایندهای سه‌گانه، مهم‌ترین عامل تغییرات جمعیتی و تنها کانال طبیعی ورودی جمعیت در هر جامعه‌ای است، ازاین‌رو تغییرات و نوسانات آن به‌طور مستقیم بر تعداد، حجم و ساختار جمعیتی اثر دارد (سروستانی، ۱۳۹۱: ۷۰). از آن حیث که مقوله امنیت برای جمهوری اسلامی ایران، امری حیاتی است و به‌طور کلی سایر ارزش‌ها و منافع ملی را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد، مطالعه متغیرهای تأثیرگذار بر امنیت ملی نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. دراین‌راستا یکی از متغیرهای مؤثر بر امنیت ملی تغییرات جمعیتی کشورمان است که ناشی از عوامل مهم جمعیت‌شناسی همچون ولادت، مرگ‌ومیر و مهاجرت است، اما زمینه‌ساز این تغییرات عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است که از دهه دوم انقلاب اسلامی با شتاب بیشتری بر روند کاهش جمعیت در ایران افزوده است. این پژوهش، با تمرکز بر این موضوع محوری و اهداف آن، درصدد پاسخ به این پرسش اساسی است که تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران از دهه ۱۳۷۰ چگونه بوده و چه تأثیری بر بعد سیاسی امنیت ملی کشور دارد؟ به نظر می‌رسد، تغییرات جمعیتی از دهه ۱۳۷۰ تاکنون که عمدتاً در جهت کاهش جمعیت بوده است، می‌تواند چالش‌های جدی و احتمالاً تهدیداتی سیاسی علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به بار آورد. ازاین‌رو تغییرات جمعیتی را به‌منزله متغیر مستقل و بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان متغیر وابسته فرض کرده‌ایم.

اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت و ضرورت بررسی این موضوع در این است که برای حفظ تعادل پویایی ساختار کلی جمعیت ضروری است به‌طور مداوم تغییرات جمعیت مطالعه و دورنمای جمعیت ترسیم شود و چالش‌های پیش‌رو مورد واکاوی قرار گیرد تا در صورتی که مطالعات، احتمال خارج شدن از حالت تعادلی خود را نشان دهد سیاست جمعیتی لازم اعمال شود. از طرف دیگر، مقوله امنیت برای جمهوری اسلامی ایران، امری حیاتی است و برای دستیابی به راهبرد نظری و عملی

امنیت ملی نیازمند مطالعه همه‌جانبه درباره متغیرهای مؤثر بر آن هستیم. بررسی این موضوع می‌تواند مسئولان کشور را در انتخاب راهبردهای بجا و مطمئن در زمینه امنیت ملی یاری رساند و زمینه‌ساز طرح برنامه‌ای عملیاتی در راستای ارتقای ضریب امنیت ملی کشورمان در عصر حاضر شود. افزون‌بر آن، با توجه به تداوم انقلاب و نظام اسلامی شناخت فرازونشیب‌ها در مسیر جمهوری اسلامی، اهمیت مطالعه در این زمینه را افزایش می‌دهد.

هدف، سؤال و فرضیه‌های پژوهش

هدف: هدف این پژوهش تحلیل تغییرات جمعیتی جمهوری اسلامی ایران و شناخت چالش‌های سیاسی ناشی از تحولات جمعیتی در کشور است.

سؤال اصلی: تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران از دهه ۱۳۷۰ چگونه بوده است و چه تأثیری بر بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

سؤالات فرعی:

۱- روند تحول تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر کدام شاخص جمعیتی است؟

۲- مهم‌ترین چالش ناشی از تغییرات جمعیتی در کشور کدام‌اند؟
فرضیه اصلی: تغییرات جمعیتی از دهه ۱۳۷۰ تاکنون که عمدتاً در راستای کاهش جمعیت بوده است، می‌تواند بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را تهدید نماید.

فرضیه‌های فرعی:

۱- روند تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران بیشتر تحت تأثیر شاخص باروری و عوامل زمینه‌ای مؤثر بر آن است.

۲- چالش سیاسی از مهم‌ترین چالش‌های ناشی از کاهش جمعیت در کشور است.

پیشینه پژوهش

در کشورمان از پژوهشی که به‌طور مستقل به تأثیر تغییرات جمعیتی بر امنیت ملی پرداخته باشد غفلت شده است. ولی عمده پژوهش‌های انجام‌شده در راستای تغییرات جمعیتی و امنیت ملی فقط به یکی از دو متغیر یادشده پرداخته است که عبارت‌اند از:

مشفق (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی تغییرات جمعیتی در ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰» دورنمایی از تغییرات جمعیتی ایران و روند شتابان کاهش نرخ رشد جمعیت را نشان می‌دهد، در صورتی‌که نرخ باروری ایران به همین صورت ادامه یابد در سال ۱۴۲۰ نرخ باروری کل به یک فرزند برای هر زن کاهش می‌یابد و کشور ما در سال ۲۰۵۰ جزء پیرترین کشورها خواهد بود؛ فوزی (۱۳۸۳) در پایان‌نامه خود، با عنوان «بررسی تغییرات جمعیتی بعد از انقلاب

و پیامدهای آن بر مشروعیت نظامی سیاسی» به این نتیجه رسیده است که رشد کمی و کیفی جمعیت باسواد و شهرنشین تحت تأثیر روند مدرنیزاسیون باعث تحول در باورها و ارزش‌ها در جامعه ایران گردیده است؛ عباسی شوازی (۱۳۸۴) در مقاله «تغییر سیاست‌های کنترل جمعیت و تأثیر آن بر تحولات باروری در ایران» به بررسی روند و چگونگی تغییر سیاست‌های اتخاذ شده در زمینه کنترل جمعیت در ایران می‌پردازد. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که سیاست‌های گذشته از شرایط و تحولات جمعیتی در کشور، متأثر از تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی قبل و بعد از انقلاب قرار داشته؛ افتخاری (۱۳۸۱) در کتاب «مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی» اشاره دارد که هریک از ابعاد امنیت ملی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. مؤلفه‌های مختلف امنیت ملی به‌نوعی با یکدیگر در تعامل هستند و در نتیجه از یکدیگر متأثر می‌شوند؛ در مجموع، بررسی مطالعات انجام شده حاکی از آن است که در دهه‌های اخیر تغییرات ناشی از باروری بیشترین تأثیر را در تحولات جمعیتی داشته است؛ و همچنین مطالعات در راستای امنیت ملی نشان می‌دهد امنیت ملی مفهوم چندوجهی و ابعاد مختلف آن به‌نوعی با یکدیگر در تعامل و متأثر از یکدیگر هستند و بروز تهدید علیه هر یک از ابعاد، تهدید علیه امنیت ملی کشورها محسوب می‌شود.

جنبه نوآورانه پژوهش: در مورد امنیت و امنیت ملی نظرات و مطالعات فراوانی وجود دارد. در ج.ا.ایران نیز پژوهش‌های مختلفی پیرامون این موضوع انجام شده است، از آنجاکه پژوهشی که با بهره‌گیری از مفاهیم رویکرد مکتب کپنهاگ به امنیت و نظریه «گذار جمعیتی» در راستای موضوع پژوهش در کشور فاقد سابقه است و همچنین، این پژوهش به‌طور انحصاری و با رویکرد کمی به موضوع پژوهش پرداخته است و جامعه مورد مطالعه در این پژوهش نیز فاقد سابقه است، محقق نوآوری نموده است. از طرف دیگر در این پژوهش با بهره‌گیری از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی پیشنهادهای راهبردی احصاء و ارائه گردید.

مفاهیم و مبانی نظری پژوهش

چهارچوب مفهومی و نظری این مقاله مبتنی بر نظریه مکتب کپنهاگ^۱ و نظریه گذار جمعیتی است که به شرح زیر به آن‌ها پرداخته شده است.

تغییرات جمعیتی: تغییرات جمعیتی، برآیند تحول و دگرگونی عوامل شکل‌دهنده آن است؛ عواملی که با عنوان فرایندهای سه‌گانه باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت شناخته می‌شوند.

1. Copenhagen School

همچنین پارامترهای سه‌گانه جمعیتی، تحت تأثیر عوامل زمینه‌ای اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بر تغییرات جمعیتی اثر می‌گذارند (سرائی، ۱۳۷۰: ۵۲).

میزان باروری: باروری یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تحولات جمعیتی و از مهم‌ترین شاخص‌های جمعیتی است که نقش عمده‌ای در دگرگونی کمی و حتی کیفی جمعیت هر کشور دارد. سطح باروری با شاخص‌هایی چون میزان مولید خام، میزان باروری عمومی موردبررسی قرار می‌گیرد. در باروری، گروه مولد جامعه یعنی زنان در سنین (۴۹-۱۵) ساله که دارای بیشترین پتانسیل باروری و زادوولد هستند موردبررسی قرار می‌گیرند. (حلم سرشت، ۱۳۸۸: ۴۵).

امنیت ملی: امنیت ملی یک مفهوم چندوجهی و پیچیده است و به همین جهت درباره معنای آن اختلاف‌نظرهای فراوانی وجود دارد. در تعریف‌های مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی امنیت ملی، بر روی «احساس آزادی از ترس» یا «احساس ایمنی» که ناظر بر امنیت مادی و روانی است تأکید دارد. ولفرز^۱، امنیت ملی را به شکل عینی به معنی «فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های حاصل‌شده و به‌طور ذهنی به مفهوم «فقدان ترس از حمله به این‌گونه ارزش‌ها» می‌داند» (رابرت ماندل، ۱۳۷۷: ۴۸). تهامی در تعریفی منظور از امنیت ملی را در امان بودن کشور، نبود تهدید علیه ثبات سیاسی، استقلال و تمامیت ارضی و نهادهای اجتماعی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی کشور می‌داند، همچنین امنیت ملی وجود شرایطی به نسبت پایدار است که در آن، امکان پاسخگویی به نیازهای حیاتی افراد جامعه وجود دارد و تهدید علیه منافع ملی و حیاتی کشور نیست (تهامی، ۱۳۸۸: ۲۷). باری بوزان^۲ در چهارچوب مکتب کپنهاگ، با انتقاد از متفکرانی که امنیت را تک‌بعدی و صرفاً در بعد نظامی می‌دیدند، امنیت گسترده، فراگیر و چندبعدی را معرفی نمود. وی مفهوم امنیت را به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گسترش داده و معتقد است تهدیدات و آسیب‌پذیری‌ها می‌توانند در ابعاد پنج‌گانه بالا رخ دهند (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۵۸). تعریف عملیاتی در این مقاله از امنیت ملی یعنی: «در امان بودن کشور، نبود تهدید علیه ثبات سیاسی، استقلال و تمامیت ارضی و نهادهای اجتماعی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی کشور، وجود شرایطی به نسبت پایدار است که در آن، امکان پاسخگویی به

1. Wolfers

2. Bary Buzan

نیازهای حیاتی افراد جامعه وجود دارد و تهدید علیه منافع ملی و حیاتی کشور نیست».

امنیت سیاسی: آماج تهدیدهای سیاسی، اندیشه دولت و به‌ویژه هویت ملی و ایدئولوژی سازمان بخش آن و نهادهایی است که تجلی آن هستند. بدین ترتیب تهدیدات سیاسی متوجه؛ مشروعیت داخلی واحد سیاسی، مشروعیت خارجی آن و مشروعیت ایدئولوژیک خواهند شد؛ بنابراین می‌توان گفت که امنیت سیاسی درباره ثبات سازمانی دولت‌ها، نظام‌های حکومتی و ایدئولوژی‌هایی است که به آن‌ها مشروعیت می‌بخشند (درویشی، ۱۳۷۶: ۴۸).

چهارچوب نظری این مقاله بر پایه نظریه گذار جمعیتی^۱ و ندیکا^۲ و لستهاق^۳ بنا شده است. جمعیت‌شناسان برای تحلیل و تبیین تغییر و تحولات جمعیتی جوامع از نظریه گذار جمعیتی استفاده می‌کنند. تغییرات جمعیتی، برآیند تحول و دگرگونی عوامل شکل‌دهنده آن است؛ عواملی که با عنوان فرایندهای سه‌گانه باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت شناخته می‌شوند. روایت‌های کلاسیک از نظریه گذار جمعیتی، ناظر بر تغییر از حالت تعادل طبیعی به حالت تعادل ارادی جمعیتی است (سرائی، ۱۳۸۷: ۵۲). در تعادل طبیعی، میزان‌های باروری و مرگ‌ومیر بر اثر عوامل زمینه‌ای کنترل‌نشده بالا و در نتیجه رشد جمعیت بسیار پایین است. در مسیر توسعه و نوسازی میزان‌های باروری، مرگ‌ومیر و رشد جمعیت به سطح حداقل می‌رسد؛ از این‌رو، جوامع وارد مرحله تعادل ارادی می‌شوند، گذار از تعادل طبیعی به تعادل ارادی که همراه با رشد پایین جمعیتی است بیش از یک قرن طول می‌کشد (Lesthaeghe, 2006: 62). یکی از مهم‌ترین وجوه گذار جمعیتی، گذار باروری است. باروری مهم‌ترین عامل تغییرات جمعیتی و تنها کانال طبیعی ورودی جمعیت در هر جامعه‌ای است؛ از این‌رو، تغییرات و نوسانات آن به‌طور مستقیم بر تعداد، حجم و ساختار جمعیتی اثر دارد. گذار باروری به دوره‌ای از زمان اطلاق می‌شود که یک جامعه از حالت باروری طبیعی، کنترل نشده و بالا به وضعیت باروری کنترل‌شده، ارادی و پایین تغییر می‌یابد. در حالت نخست میزان باروری کل بیش از شش بچه است، اما در باروری کنترل‌شده سطح باروری به سطح جانشینی (۲/۱) و حتی کمتر از آن تنزل می‌یابد. گذار باروری در دو مرحله اتفاق می‌افتد. در مرحله اول که انتقال از یک

1. Demographic Transition
2. Van de Kaa
3. Lesthaeghe

الگوی طبیعی باروری به کنترل ارادی آن است، سطح باروری به تدریج کاهش می‌یابد، اما این کاهش در سطحی بالاتر از سطح جانشینی است.

مهم‌ترین مسائل و چالش‌های گذار جمعیتی اول عبارت‌اند از: رشد بی‌رویه جمعیت کشورها، افزایش جمعیت زیر ۱۵ سال و بار تکفل ناشی از آن، افزایش نیازهای بهداشتی به‌ویژه نیازهای کودکان و مادران، افزایش جمعیت متقاضی آموزش عمومی، اهمیت پیدا کردن خدمات تنظیم خانواده و کنترل مولید، افزایش بعد خانوار؛ اما در مرحله دوم گذار باروری، باروری به زیر سطح جانشینی کاهش می‌یابد و این روند نسبتاً ادامه یافته و تثبیت می‌شود، به‌طوری‌که میزان باروری کل به رقم کمتر از ۱/۲ می‌رسد؛ اما چالش‌های مرحله دوم پیچیده‌تر و دارای گستره و ابعاد وسیع‌تری است. از این رو نمی‌توان فهرستی گسترده از چالش‌ها به دست داد و لاجرم باید چالش‌ها در مقولات مختلف طبقه‌بندی و سپس به ارائه فهرستی از چالش‌ها در هر مقوله اقدام کرد؛ بنابراین مهم‌ترین مسائل و چالش‌های گذار جمعیتی دوم در چهار مقوله چالش‌های جمعیتی، چالش‌های فرهنگی - اجتماعی، چالش‌های اقتصادی، چالش‌های سیاسی - امنیتی دسته‌بندی می‌شوند (Vandekaa, 2002: 145).

روش پژوهش

نوع پژوهش کاربردی است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است. جزئیات روش پژوهش در قالب ۳ مرحله به شرح زیر عبارت‌اند از:

- ۱- تبیین مبانی نظری: در این مرحله مباحث نظری در مورد دیدگاه‌های نظری مرتبط با جمعیت، امنیت، امنیت ملی، گذار جمعیتی و مرگ‌ومیر بررسی شد.
- ۲- تحلیل فرایندهای جمعیتی (میزان باروری، میزان مرگ‌ومیر) به‌عنوان متغیر مستقل جزء با به‌کارگیری شاخص‌های اندازه‌گیری جمعیتی از قبیل: شاخص باروری عمومی، میزان امید به زندگی، میزان مولید خام، نسبت سالمندی جمعیت.
- ۳- تنظیم پرسش‌نامه بر اساس مبانی نظری پژوهش و مطالعات کتابخانه‌ای و توزیع در بین تعدادی از صاحب‌نظران حوزه امنیت.

جامعه آماری و نمونه: جامعه آماری پژوهش جمعیت ایران برای تحلیل جمعیتی و آماری و جامعه نمونه انتخابی شامل فرماندهان و کارشناسان حوزه تأمین امنیت که در سطح نیروهای مسلح مشغول خدمت یا بازنشسته شدند، به‌صورت هدفمند ۳۰ نفر انتخاب گردیدند که تحصیلات ۲۵ نفر کارشناسی ارشد و ۲ نفر دکتری و ۳ نفر کارشناسی است.

روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها: اطلاعات و داده‌های این پژوهش به دو روش میدانی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است. ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز در این پژوهش

عبارت‌اند از: مطالعه کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از اسناد و مدارک، استفاده از داده‌های موجود (ثانویه) و پرسش‌نامه.

روایی و اعتبار ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها: تلاش محقق بر این بوده که در جمع‌آوری داده‌ها، از منابع دست اول و کتب معتبر که نویسندگان آن‌ها صاحب‌نام بوده و توسط مؤسسات انتشاراتی مهم و معتبر به چاپ رسیده است استفاده کند تا روایی منابع مورد مطالعه و اسناد و مدارک را به اثبات رساند. جهت اعتبار منابع مورد مطالعه و اسناد و مدارک سعی شد داده‌های حاصل از منابع گوناگون با یکدیگر و با نظرات متخصصان و صاحب‌نظران، مطابقت داده‌شده تا همگرایی آن‌ها نشان داده شود و به این وسیله اعتبار منابع را به اثبات رساند. جهت رسیدن به روایی پرسش‌نامه اقدامات زیر انجام گردیده: مشاوره با اساتید راهنما و مشاور، طرح پرسش‌هایی شفاف که جنبه مهمی از اهداف را تحقق بخشد و اطلاعات مهمی جمع‌آوری گردد. پرسش‌نامه پس از تهیه مورد قضاوت افراد آگاه و مطلع قرار گرفت و جهت استانداردسازی به مشاوره گذاشته شد و دیدگاه‌های متخصصین از نظر صوری، محتوایی و اثربخشی آن بررسی و نکات ذکرشده در پرسش‌نامه اعمال گردید. محقق سعی نموده به منظور تعیین اعتبار پرسش‌نامه، همین سؤالات را در زمانی دیگر به صاحب‌نظران یادشده ارائه نماید و با مقایسه پاسخ‌های دریافتی با پاسخ‌های پیشین، به مشابهن و تکرارپذیری یا همان اعتبار دست یابد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل در این پژوهش طیفی از روش کمی و کیفی به شرح زیر است: اطلاعات گردآوری‌شده حاصل از منابع کتابخانه‌ای را به روش کیفی تحلیل و برای تحلیل داده‌های موجود در این پژوهش از تحلیل آماری بهره‌مند می‌شویم. یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه با روش آماری، آمارهای توصیفی آزمون میانگین و آزمون نسبت، تجزیه و تحلیل گردید. در انتها برای نشان دادن همپوشانی داده‌های حاصل از پرسش‌نامه و منابع مورد مطالعه و اسناد و مدارک، تحلیل نهایی انجام شده است.

تجزیه و تحلیل تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران: براساس نظریه گذار جمعیتی، تغییرات جمعیتی از سه فرایند عمده باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت ناشی می‌شود. نرخ باروری، سن باروری و سطح آن، از عواملی هستند که عمده تغییرات جمعیتی کشور را شامل می‌شوند. (امانی، ۱۳۸۰: ۸۵). تغییرات شگرفی که در طی دو دهه اخیر در نرخ رشد و ساختار سنی جمعیت ایران به وجود آمده بیش از هر چیز معلول کاهش باروری بوده است. در کشور ما تحولات نرخ باروری در دوران گوناگون، اندازه مطلوب جمعیتی کشور را تغییر داده است. (Ahmad-Nia, &

95: Mehryar 2008) بررسی آمار و ارقام سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد که ایران در دهه (۱۳۶۵-۱۳۵۵) با افزایش شدید باروری روبه‌رو بوده است، به‌گونه‌ای که بر اثر افزایش شمار موالید، درصد رشد سالانه جمعیت کشور از ۲/۷ درصد در دهه (۱۳۵۵-۱۳۴۵) به ۳/۹ درصد در دهه (۱۳۶۵-۱۳۵۵) رسیده است (مشفق، ۱۳۹۱: ۲۲۵). بی‌شک، عوامل گوناگونی در افزایش جمعیت کشور دخیل بوده‌اند که ازجمله آن‌ها می‌توان به تغییرات اعمال‌شده در سیاست‌های جمعیتی پس از به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی ایران و اجرای سیاست‌های مستقیم و غیرمستقیم تشویق موالید اشاره کرد (میرزایی، ۱۳۸۵: ۶۵). روند تحولات باروری نشان می‌دهد که از ۶/۹ فرزند برای هر زن در سال ۱۳۶۳ به ۵/۵ فرزند در سال ۱۳۶۷ که زمان آغاز دوباره برنامه‌های تنظیم خانواده است رسید؛ از این زمان به بعد، به‌سرعت روند انتقالی خود را طی کرد و میزان باروری کل به ۲/۱۷ فرزند در سال ۱۳۷۹ می‌رسد (عباسی شوازی، ۱۳۸۰: ۶۳)؛ و روند کنونی آن نیز از ادامه همان روند قبلی تبعیت می‌کند. جدول شماره (۱) تحولات شاخص‌های باروری و مرگ‌ومیر در ایران را بین سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: تحولات شاخص‌های باروری و خانوار در ایران (۱۳۵۵-۱۳۹۰)

سال	میزان خام موالید (در هزار نفر)	میزان باروری کل (تعداد فرزند)	بعد خانوار (نفر)	میزان مرگ‌ومیر در هزار
۱۳۵۵	۴۱/۸	۶/۰۸	۵	۱۱/۷
۱۳۶۵	۴۳/۳	۶/۲۳	۵/۱	۱۰/۷
۱۳۷۵	۲۲/۶	۲/۵۲	۴/۸	۶/۵
۱۳۸۵	۱۷/۸	۱/۸	۴	۵/۸
۱۳۹۰	۱۸/۴	۱/۷	۳/۵	۴/۱
۱۳۹۵	۱۹/۸	۱/۹	۳/۳	۳/۹

منبع: (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵؛ حسینی، ۱۳۹۳: ۲۲۳)

نتایج جدول نشان می‌دهد میزان باروری کل از ۶/۰۸ در سال ۱۳۵۵ به ۱/۹ در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. این بررسی‌ها نشان می‌دهد میزان باروری کل در کشور روند نزولی را طی می‌کند و پایین‌تر از حد جانشینی دو فرزند برای هر زن در طی دوره زندگی ۴۹-۱۵ سال است و وارد مرحله دوم گذار جمعیتی شده است. در صورت تداوم این روند کشور با چالش‌های مختلف جمعیتی مواجه خواهد شد.

یکی دیگر از فرایندهای مؤثر بر تغییرات جمعیتی تحولات ناشی از گذار مرگومیر است. گذار مرگومیر در ایران در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته، بسیار دیرتر آغاز شد. ولی بسیار سریع و تند پیش رفته است. به‌طوری‌که مرگومیر اطفال طی یک دوره ۸۰ ساله از حدود ۳۰۰ در هزار در سال ۱۳۰۰ شمسی به ۳۰ در هزار در سال ۱۳۸۰ تقلیل یافته است. جدول شماره (۲) روند تغییرات شاخص‌های مرگومیر ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲: روند تغییرات شاخص‌های مرگومیر در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰

سال	میزان مرگومیر خام (در هزار)	میزان مرگومیر اطفال (در هزار)	میزان امید به زندگی (سال)
۱۳۵۵-۱۳۶۰	۱۱/۷	۹۹/۶	۵۷/۴
۱۳۶۰-۱۳۶۵	۱۰/۷	۸۸/۴	۵۸/۸
۱۳۶۵-۱۳۷۰	۸/۲	۶۹/۲	۶۲/۲
۱۳۷۰-۱۳۷۵	۶/۵	۵۴/۷	۶۴/۷
۱۳۷۵-۱۳۸۰	۵/۹	۴۳/۶	۶۶/۹
۱۳۸۰-۱۳۸۵	۵/۸	۳۵/۱	۶۸/۷
۱۳۸۵-۱۳۹۰	۵/۷	۲۹/۱	۷۲
۱۳۹۰-۱۳۹۵	۳/۹	۲۴/۲	۷۴

منبع: (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵-۱۳۵۵؛ میرزایی، ۱۳۸۰: ۸۹)

نتایج جدول نشان می‌دهد شاخص میزان و مرگومیر خام از ۱۱/۷ نفر در هزار، سال ۱۳۶۰-۱۳۵۵ به ۵/۷ نفر در هزار، در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵ کاهش یافته است و شاخص امید به زندگی از ۵۷/۴ سال به ۷۲ سال افزایش یافته است. همچنین شاخص میزان مرگومیر اطفال از ۹۹/۶ نفر در هزار، به ۲۹/۱ نفر در هزار، کاهش داشته است. این نتیجه بیانگر آن است میزان کاهش مرگومیر اطفال و افزایش امید به زندگی، به علت ارتقای شاخص‌های زیستی مردم و پیشرفت‌های پزشکی در کنترل بیماری‌ها بوده است و به لحاظ زمانی از اوایل دهه ۷۰ شدت بیشتری گرفته است؛ بنابراین کاهش نرخ رشد جمعیت در کشور از دهه ۱۳۷۰ کمتر ناشی از شاخص‌های مرگومیر است.

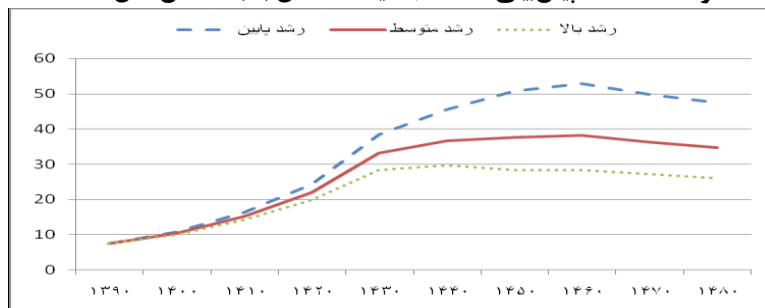
چالش‌های ناشی از تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران: جمهوری اسلامی ایران با اتخاذ سیاست‌های افزایش جمعیت در دهه اول انقلاب با چالش‌های گذار جمعیتی اول که عمدتاً بر محور افزایش جمعیت و تبعات آن همچون نیازهای بهداشتی، درمانی و آموزشی است، مواجه شده است (سرائی، ۱۳۹۳: ۱۵۶)؛ اما کشور ایران، از دهه ۱۳۷۰ با اتخاذ سیاست‌های کنترل جمعیت و تحت تأثیر تغییرات فردی (رواج فردگرایی، افزایش سن ازدواج، افزایش طلاق، افزایش

سطح تحصیلات و اشتغال زنان)، تغییرات اجتماعی (افزایش میزان شهرنشینی، گسترش خانواده هسته‌ای، آپارتمان‌نشینی) و تغییرات فرهنگی (تغییر در نگرش‌ها و هویت‌های فردی، تغییر در سبک زندگی و گسترش مصرف‌گرایی و رواج فرزندسالاری) با چالش‌های گذار دوم جمعیتی مواجه شد که پیچیده‌تر و دارای گستره و ابعاد وسیع‌تری است که مهم‌ترین این چالش‌ها عبارت‌اند از:

بحران میزان باروری و تجدید نسل: یکی از مسائل جوامع دارای الگوی مابعد انتقال جمعیتی، بحران باروری و تجدید نسل است که مشکل کاهش حجم جمعیت‌های ملی در کشورهای توسعه‌یافته تا حدود زیادی متأثر از آن است. به‌زعم بسیاری از جمعیت‌شناسان، کاهش باروری بعد از چند دهه متوالی، جامعه را با یک بحران جمعیتی مواجه ساخته است (bongaarts, 1994: 54). مراجعه به نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ بیانگر این است که در ایران، میزان باروری کل به حدود ۱/۸ فرزند کاهش یافته و شاخص باروری پایین‌تر از حد جانشینی ۲/۱ فرزند در کشور فراگیر شده است. حتی برخی از استان‌های کشور باروری خیلی پایین‌تری را تجربه نموده‌اند. در این سال، چهار استان کشور (تهران، گیلان، اصفهان و سمنان) میزان باروری بین ۱/۲ و ۱/۶ فرزند و ۱۳ استان نیز باروری بین ۱/۷ و ۲/۱ فرزند داشته‌اند (سالنامه آماری ایران، ۱۳۹۰: ۵۰).

بحران سالمندی جمعیت و کاهش جمعیت در سن کار: از دیگر ویژگی‌های دومین انتقال جمعیتی (کاهش مداوم باروری و افزایش امید زندگی) افزایش میانگین و میانه سنی جمعیت جامعه است. براساس برآوردهای به‌عمل‌آمده میانگین سنی از ۲۲/۴ سال در سال ۱۳۵۵ به ۲۹/۸۶ سال در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است که این شاخص در سال ۱۴۰۰ به حدود ۳۱ سال و در سال ۱۴۳۰ به بیش از ۴۰ سال افزایش خواهد یافت. با توجه به اینکه جمعیت در سن کار بین ۶۴-۱۵ سال محاسبه می‌شود این هشدار را می‌دهد که در دهه‌های آینده شاهد سالخوردگی جمعیت خواهیم شد.

نمودار شماره ۲: پیش‌بینی درصد جمعیت ۶۰ سال به بالا تا افق سال ۱۴۸۰

به هر حال شواهد نشان می‌دهد ایران وارد مرحله سالمندی جمعیت شده است، چراکه بیش از ۸.۲ درصد جمعیت ما را افراد بالای ۶۰ سال تشکیل می‌دهند. این تغییر بیش از آنکه نتیجه افزایش تعداد سالمندان باشد، از کاهش تعداد و سهم نسبی کودکان از جمعیت کشور، ناشی شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه

تحلیل توصیفی چالش‌های جمعیتی مؤثر بر بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران: به منظور تأثیر تغییرات جمعیتی بر امنیت سیاسی ج.ا.ایران با بهره‌گیری از شاخص‌های چالش‌های جمعیتی تئوری گذار دوم جمعیتی پرسش‌نامه تنظیم و در معرض قضاوت و داوری کارشناسان حوزه امنیت قرار گرفت. در مجموع از تعداد ۳۰ نسخه پرسش‌نامه توزیع شده در بین نمونه آماری انتخاب شده تعداد ۳۰ پرسش‌نامه بازگردانده شده است که اطلاعات تمامی آن‌ها جمع‌بندی و به شرح جدول‌های شماره ۳ تا ۷ تجزیه و تحلیل آماری گردیدند: با توجه به این که داده‌ها در مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت ۱ تا ۵ ارزیابی شده‌اند و میانگین کدهای تخصیصی برابر ۳ است، در آزمون میانگین هر عامل، فرض‌های آماری به صورت زیر بیان می‌شود:

فرضیه صفر: بیان می‌کند که میانگین کدها کمتر از ۳ است و در نتیجه ارتباط یا اثربخشی ناچیز است.

فرضیه مخالف: بیان می‌کند که میانگین کدها بیشتر از ۳ است و در نتیجه ارتباط یا اثربخشی زیاد است.

علاوه بر استفاده از آزمون استیو دنت^۱ یک نمونه‌ای برای میانگین، آزمون نسبت نیز مورد استفاده قرار گرفته است؛ چنانچه از نظر آماری حداقل ۵۰ درصد پاسخ‌دهندگان میزان ارتباط یا اثربخشی را در حد زیاد یا خیلی زیاد تشخیص دهند فرضیه صفر (ارتباط یا اثربخشی ناچیز) رد می‌شود؛ با توجه به این که تعداد پاسخ‌دهندگان ۳۰ نفر است، اگر حداقل ۶۰ درصد پرسش‌شوندگان میزان ارتباط یا اثربخشی را در حد زیاد یا خیلی زیاد بدانند (درصد تجمعی گزینه زیاد) فرضیه صفر رد شده و در نتیجه ارتباط یا اثربخشی از نظر آماری قوی تشخیص داده می‌شود.

چالش‌های جمعیتی که جمهوری اسلامی ایران در مرحله دوم گذار جمعیتی با آن مواجه است عبارتند از: بحران میزان باروری و تجدید نسل، کاهش حجم کل جمعیت ملی، بحران کاهش

نیروی انسانی در سن کار، بحران سالمندی جمعیت، افزایش مهاجرت‌های بین‌المللی و تغییرات هویتی و فرهنگی.

جدول شماره ۳: میزان تأثیر کاهش حجم و رشد جمعیت بر امنیت سیاسی ج.ا.ایران

جدول توزیع فراوانی		آزمون میانگین	
ارزیابی	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین
خیلی زیاد	۱۶	۵۳	۳
زیاد	۹	۳۰	۰.۹۱۵۳
متوسط	۳	۱۰	۷.۷۷۹
کم	۲	۶.۶	۰.۰۰۰
کل	۳۰	۱۰۰	۱۳۹

توصیف جدول: مشاهده می‌شود که ۸۳ درصد پاسخ‌دهندگان میزان ارتباط را در حد زیاد یا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ همچنین با انجام آزمون استیو دنت یک نمونه‌ای برای میانگین، مقدار میانگین برابر ۴.۶ به‌دست‌آمده که بیان می‌کند که از نظر آماری میانگین بیشتر از حد متوسط (عدد ۳) است و سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است. پس از نظر آماری معنی‌دار است. در نتیجه براساس آزمون نسبت و نیز آزمون میانگین این اثربخشی در حد زیاد است

جدول شماره ۴: میزان تأثیر بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل بر امنیت سیاسی ج.ا.ایران

جدول توزیع فراوانی		آزمون میانگین	
ارزیابی	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین
خیلی زیاد	۱۶	۵۳.۶	۳
زیاد	۱۳	۴۳.۳	۰.۵۷۲۳
متوسط	۱	۳.۳	۱۴.۳۵۵
کم	-	-	۰.۰۰۰
کل	۳۰	۱۰۰	۱۴۷

توصیف جدول: مشاهده می‌شود که ۹۶.۹ درصد پاسخ‌دهندگان میزان ارتباط را در حد زیاد یا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ همچنین با انجام آزمون استیو دنت یک نمونه‌ای برای میانگین، مقدار میانگین برابر ۴.۹ به‌دست‌آمده و بیان می‌کند که از نظر آماری، میانگین بیشتر از حد

متوسط (عدد ۳) است و سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است پس از نظر آماری معنی‌دار است. در نتیجه بر اساس آزمون نسبت و نیز آزمون میانگین این اثربخشی در حد خیلی زیاد است.

جدول شماره ۵: میزان تأثیر کاهش باروری و افزایش سالمندی جمعیت بر امنیت سیاسی ج.ا.ایران

آزمون میانگین		جدول توزیع فراوانی				
۴.۶	میانگین	درصد فراوانی تجمعی	فراوانی وزنی	درصد فراوانی	فراوانی	ارزیابی
۳	مقدار آزمون	۶۶.۶	۱۰۰	۶۶.۶	۲۰	خیلی زیاد
۰.۵۶۸۳	انحراف معیار	۹۶.۶	۳۶	۳۰	۹	زیاد
۱۵.۰۹۹	آماره آزمون	۱۰۰	۳	۳.۳	۱	متوسط
۰.۰۰۰	سطح معنی‌داری		-		-	کم
			۱۳۹	۱۰۰	۳۰	کل

توصیف جدول: مشاهده می‌شود که ۹۶.۶ درصد پاسخ‌دهندگان میزان ارتباط را در حد زیاد یا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ همچنین با انجام آزمون استیو دنت یک نمونه‌ای برای میانگین، مقدار میانگین برابر ۴.۶ به دست آمده بیان می‌کند که از نظر آماری، میانگین بیشتر از حد متوسط (عدد ۳) است و سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است؛ پس از نظر آماری معنی‌دار است. در نتیجه براساس آزمون نسبت و نیز آزمون میانگین این اثربخشی در حد خیلی زیاد است.

جدول شماره ۶: میزان تأثیر کاهش جمعیت در سن کار و افزایش تدریجی مهاجرت بر امنیت سیاسی

ج.ا.ایران

آزمون میانگین		جدول توزیع فراوانی				
۴.۲	میانگین	درصد فراوانی تجمعی	فراوانی وزنی	درصد فراوانی	فراوانی	ارزیابی
۳	مقدار آزمون	۴۳.۳	۶۵	۴۳.۳	۱۳	خیلی زیاد
۰.۸۸۶۶	انحراف معیار	۸۳.۳	۴۸	۴۰	۱۲	زیاد
۷.۴۱۳	آماره آزمون	۹۳.۳	۹	۱۰	۳	متوسط
۰.۰۰۰	سطح معنی‌داری	۱۰۰	۴	۶.۶	۲	کم
			۱۲۶	۱۰۰	۳۰	کل

توصیف جدول: مشاهده می‌شود که ۸۳.۳ درصد پاسخ‌دهندگان میزان ارتباط را در حد زیاد یا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ همچنین با انجام آزمون استیو دنت یک نمونه‌ای برای میانگین،

مقدار میانگین برابر ۴.۲ به دست آمده و بیان می‌کند که از نظر آماری میانگین بیشتر از حد متوسط (عدد ۳) است و سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است پس از نظر آماری معنی‌دار است. در نتیجه براساس آزمون نسبت و نیز آزمون میانگین این اثربخشی در حد زیاد است

جدول شماره ۷: میزان اثربخشی چالش‌های جمعیتی بر امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران

رتبه	چالش	شاخص	میزان اثربخشی شاخص‌ها بر امنیت سیاسی				اثربخشی
			فراوانی	جمعیتی	فراوانی	میانگین	آماره آزمون
۱	جمعیتی	کاهش حجم و رشد جمعیت	۶۰	۸۳	۴۶	۷.۷۷۹	خیلی زیاد
۲		بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل	۶۰	۹۶.۹	۴۹	۱۴.۳۵	خیلی زیاد
۳		افزایش میزان سالمندی و کاهش جمعیت جوان	۶۰	۹۶.۹	۴۶	۱۵.۰۹	خیلی زیاد
۴		کاهش جمعیت در سن کار و افزایش تدریجی مهاجرت	۶۰	۸۳.۳	۴۲	۷.۴۱۳	خیلی زیاد

نتایج جدول بالا بیانگر این است که ۳۰ نفر از جامعه آماری شاخص‌های کاهش باروری را به میزان ۸۴ درصد، کاهش حجم و رشد جمعیت را به میزان ۸۳ درصد، بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل را با ۹۶.۹ درصد، افزایش میزان سالمندی را با ۹۶.۹ درصد و کاهش جمعیت در سن کار را با ۸۳.۳ درصد، در حد خیلی زیاد به عنوان چالش جمعیتی مؤثر بر بعد سیاسی امنیت ملی ارزیابی نموده‌اند.

چالش‌های سیاسی که جمهوری اسلامی ایران در اثر تغییرات جمعیتی که در مرحله دوم گذار جمعیتی از دهه ۱۳۷۰ شروع شده و با آن مواجه خواهد شد عبارت‌اند از: سالمندی جمعیت و

کاهش اقتدار سیاسی کشور، به هم خوردن ترکیب و توزیع جمعیت قومی و افزایش تهدید سیاسی، کاهش جمعیت جوان و افزایش نفوذ سیاسی بیگانگان در کشور و درنهایت کاهش مشروعیت نظام سیاسی و ایدئولوژی مشروعیت‌بخش در داخل و خارج از کشور.

جدول شماره ۸: میزان اثربخشی چالش‌های جمعیتی بر شاخص‌های بعد سیاسی امنیت ملی

ردیف	شاخص‌های بعد سیاسی امنیت ملی	میزان اثربخشی				اثربخشی
		میانگین	معیار	انحراف	آماره آزمون	
۱	سالمندی جمعیت بر کاهش اقتدار سیاسی کشور	۹۳.۳	۴۵	۰.۶۲۸۸	۱۲.۷۷	خیلی زیاد
۲	کاهش حجم و رشد جمعیت بر تهدیدهای سیاسی بیگانگان	۸۶.۶	۴۲	۰.۷۷۳۸	۸.۷۲	خیلی زیاد
۳	کاهش جمعیت جوان بر نفوذ سیاسی قدرت‌های بزرگ	۹۶.۶	۴۶	۰.۵۷۱۳	۱۴.۶۹	خیلی زیاد
۴	کاهش جمعیت در سن کار و افزایش تدریجی مهاجرت بر تحولات سیاسی	۶۰	۴۵	۰.۷۰۲۲	۱۰.۱۴	خیلی زیاد

نتایج جدول بالا بیانگر این است که ۳۰ نفر از جامعه آماری میزان اثربخشی شاخص‌های جمعیتی را بر کاهش اقتدار سیاسی کشور به میزان ۹۳.۳ درصد، تهدیدهای سیاسی بیگانگان را به میزان ۸۶.۶ درصد، نفوذ سیاسی قدرت‌های بزرگ را به میزان ۹۶.۶ درصد در حد خیلی زیاد ارزیابی نمودند.

آزمون فرضیه پژوهش

برابر نتایج به‌دست‌آمده میزان اثربخشی کلیه شاخص‌های جمعیتی و سیاسی که در این پژوهش احصاء شده از نظر آزمون تی مستقل یک نمونه‌ای برای میانگین بیشتر از ۳ و از نظر آزمون نسبت بیش از ۶۰ درصد در حد خیلی زیاد ارزیابی شدند، پس فرضیه صفر رد و فرضیه

پژوهش پذیرفته و اثبات می‌شود؛ بنابراین در صورت ادامه روند کنونی کاهش جمعیت، تغییرات جمعیتی در ایران تهدیدی است علیه بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. رتبه‌بندی چالش‌های جمعیتی و سیاسی ناشی از تغییرات جمعیتی ج.ا.ایران بر اساس آزمون تی مستقل یک نمونه‌ای برای میانگین: بر اساس آزمون تی مستقل یک نمونه‌ای، در مقایسه میزان و شدت تأثیر هر یک از چالش‌ها جمعیتی بر امنیت سیاسی به شرح جدول شماره (۸) رتبه‌بندی می‌شوند.

رتبه‌بندی میانگین	چالش‌های جمعیتی
۴.۹	بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل
۴.۶	افزایش میزان سالمندی و کاهش جمعیت جوان
۴.۶	کاهش حجم و رشد جمعیت
۴.۲	کاهش جمعیت در سن کار و افزایش تدریجی مهاجرت
رتبه‌بندی میانگین	چالش‌های سیاسی
۴.۶	نفوذ سیاسی قدرت‌های بزرگ
۴.۵	کاهش اقتدار سیاسی کشور
۴.۲	تهدیدهای سیاسی بیگانگان

جدول بالا نشان می‌دهد بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل با میانگین ۴.۹ بالاترین رتبه و بیشترین تأثیر و نفوذ سیاسی قدرت‌های بزرگ با میانگین ۴.۶ به‌عنوان مهم‌ترین چالش سیاسی امنیت ملی کشور را در بعد سیاسی تهدید می‌کند.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در این مقاله ضمن بررسی تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران، تلاش گردید تأثیر این تغییرات بر بعد سیاسی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نیز مطالعه و واکاوی گردد. در این راستا، برای رسیدن به هدف موردنظر و پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌های پژوهش تلاش گردید تا با بررسی توصیفی-تحلیلی با استفاده از یافته‌های آماری ابعاد مختلف تغییرات جمعیتی از دهه دوم بعد از انقلاب مطالعه گردد و سپس با استفاده از داده‌های ثانویه یعنی نتایج پژوهش‌های میدانی انجام‌شده و با بهره‌گیری از پرسش‌نامه به چالش‌های جمعیتی و تهدیدهای سیاسی پیش روی کشور بپردازیم.

نتایج به‌دست‌آمده از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد تغییرات جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر هر سه شاخص باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت قرار داشته است، اما از دهه ۱۳۷۰ مهم‌ترین شاخص تأثیرگذار بر تغییرات جمعیتی از کاهش مداوم باروری و افزایش امید

به زندگی ناشی گردیده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد جمهوری اسلامی ایران با اتخاذ سیاست‌های افزایش جمعیت در دهه اول انقلاب با چالش‌های گذار جمعیتی اول که عمدتاً بر محور افزایش جمعیت و تبعات آن همچون نیازهای بهداشتی، درمانی و آموزشی است، مواجه شده است؛ اما از دهه ۱۳۷۰ با اتخاذ سیاست‌های کنترل جمعیت و تحت تأثیر تغییرات فردی (رواج فردگرایی، افزایش سن ازدواج، افزایش طلاق، افزایش سطح تحصیلات و اشتغال زنان)، تغییرات اجتماعی (افزایش میزان شهرنشینی، گسترش خانواده هسته‌ای، آپارتمان‌نشینی) و تغییرات فرهنگی (تغییر در نگرش‌ها و هویت‌های فردی، تغییر در سبک زندگی و گسترش مصرف‌گرایی و رواج فرزندسالاری) وارد دومین مرحله گذار جمعیتی شده است که با انواع چالش‌های (فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی) مواجه خواهد شد.

نتایج آمار توصیفی نشان می‌دهد، کلیه چالش‌های مرحله دوم گذار جمعیتی از قبیل: بحران میزان باروری و تجدید نسل، کاهش حجم کل جمعیت ملی، بحران کاهش نیروی انسانی در سن کار، بحران سالمندی جمعیت، افزایش مهاجرت‌های بین‌المللی و تغییرات هویتی و فرهنگی امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کند اما بحران میزان باروری و قدرت تجدید نسل با ۹۶.۹ درصد، افزایش میزان سالمندی جمعیت و کاهش جمعیت جوان با ۹۶.۶ درصد با میزان اثربخشی در حد خیلی زیاد به عنوان مهم‌ترین چالش جمعیتی، امنیت سیاسی جمهوری اسلامی را تهدید می‌کند؛ بنابراین چالش‌های ناشی از تغییرات جمعیتی بیشترین تهدیدها را در بعد سیاسی متوجه کشور می‌کند که از یک‌سو، می‌تواند قدرت چانه‌زنی کشور را در مقابله با غرب کاهش دهد و از سوی دیگر، اقتدار سیاسی و موجودیت سیاسی کشور را در برابر قدرت‌های بزرگ کاهش دهد و نفوذ سیاسی بیگانگان را در کشور افزایش دهد.

پیشنهادهای:

۱. گفتمان‌سازی و ترویج فواید فرزندآوری به منظور تبیین آثار منفی کاهش نرخ باروری از طریق تهیه طرح جامع جمعیتی و اجرای انواع برنامه‌های آموزشی و پژوهشی
۲. اهتمام به ارتقای کیفی و کمی جمعیت کشور به منظور کاهش تهدیدهای بالقوه دشمنان علیه تمامیت ارضی و ارزش‌های مکتب؛ که در صورت ادامه روند پیر شدن جمعیت کشور از طریق متناسب ساختن نرخ باروری خانواده‌ها با شرایط و اقتضائات سلامت، معیشت و فرهنگ
۳. تسهیل در تشکیل خانواده و افزایش فرزند با بهره‌گیری از پنجره طلایی جمعیت کشور به منظور جلوگیری از کاهش نرخ باروری از طریق ترغیب و تشویق جوانان به ازدواج و باروری

۴. توانمندسازی جمعیت در سن کار با استفاده از فرصت طلایی جمعیتی موجود از طریق اصلاح و تقویت سازوکارهای نظام تربیتی و آموزشی و کارآفرینی تخصصی نیازهای جامعه
۵. اختصاص تسهیلات مناسب برای مادران شاغل جهت ترغیب به باروری به منظور افزایش تمایل مادران به فرزندآوری از طریق افزایش مرخصی‌های قبل و بعد از زایمان و اختصاص ارتقای شغلی
۶. حمایت از زوج‌های جوان و توانمندسازی آنان به منظور کاهش سطح طلاق در بین جوانان از طریق اشتغال مناسب و ایجاد فضای مناسب کسب و کار
۷. ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی- ایرانی به منظور مقابله با تهدیدات نامطلوب سبک زندگی غربی از طریق برنامه‌های آموزشی و ترویجی
۸. افزایش سطح پویایی جوانی جمعیت به منظور تهدیدات ناشی از کاهش نرخ باروری در بین زنان از طریق افزایش نرخ باروری بیش از حد جانشینی.

منابع

۱. افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)؛ *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲. بوزان، باری (۱۳۷۸)؛ *مردم، دولت‌ها و هراس*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۳. تهمانی، مجتبی (۱۳۸۸)؛ *ابعاد اجتماعی و فرهنگی امنیت ملی*، تهران: نشر آجا.
۴. حسینی، حاتم (۱۳۹۳)؛ *جمعیت‌شناسی اقتصادی اجتماعی و تنظیم خانواده*، همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
۵. حلم سرشت، پیروش (۱۳۸۸)؛ *جمعیت و تنظیم خانواده*، تهران: چهر.
۶. دولت شاهی، بهروز (۱۳۹۳)؛ *اهمیت و ضرورت به‌کارگیری نیروهای احتیاط در کشور*، تهران: نشر آجا.
۷. درویشی، فرهاد (۱۳۷۶)؛ *تأملی نظری بر امنیت ملی: تهدیدها و رهیافت‌ها*، تهران: انتشارات دانشکده فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۸. سرائی، حسن (۱۳۷۰)؛ «گذار جمعیتی دوم ایران با نیم‌نگاهی به ایران»، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۶.
۹. سروستانی (۱۳۹۱)؛ *تغییرات جمعیتی و نقش آن در تحولات مختلف جامعه*، تهران: انتشارات مؤسسه امام خمینی.
۱۰. عباسی شوازی، محمد جلال (۱۳۸۰)؛ «همگرایی رفتارهای باروری در ایران: میزان روند الگوهای باروری در استان‌های کشور در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۵۱»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۸.
۱۱. عباسی شوازی، محمدجلال (۱۳۸۴)؛ «تغییرات خانواده و کاهش باروری در ایران»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۵.
۱۲. ماندل، رابرت (۱۳۷۷)؛ *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۳. مشفق، محمود (۱۳۹۱)؛ *تحولات جمعیتی*، چالش‌های فرارو و لزوم تجدیدنظر در سیاست‌های جمعیتی ایران، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
۱۴. میرزائی، محمد (۱۳۸۷)؛ *گزارش کشوری جمعیت و توسعه در ایران طرح مشترک انجمن جمعیت‌شناسی ایران با پروژه صندوق جمعیت در دانشگاه تهران*.
۱۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)؛ *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*.
۱۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)؛ *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*.

۱۷. میرزایی، محمد (۱۳۸۰)؛ «نوسانات تحدید موالید در ایران»، *فصلنامه جمعیت*، سازمان ثبت‌احوال کشور، شماره ۲۹ و ۳۰.

18. Bongaarts, John. 1994. "Population policy options in the developing world," *cience* 263.

19. Mehryar, Amir H. & S. Ahmad-Nia (2008.), "Below Replacement Fertility in Iran". Paper presented at the International Seminar on Fertility and Public Policies in Low Fertility Countries Organized by the International Union for the Scientific Study of Population.

20. Lesthaeghe, Ron; Second Demographic Transition, U.S, March, population and development review, 2006.

21. -Van de Kaa (1999), Second Demographic Transition: Concepts, Dimensions, New Evidence, <http://www.demogr.mpg.de/Paper>.